

Kanonická typologie a smíšené časování v románských jazycích

Pavel Štichauer (Praha)

CANONICAL TYPOLOGY AND MIXED PERFECTIVE AUXILIATION SYSTEMS IN ROMANCE

The aim of this paper is twofold: firstly it provides a detailed overview of the canonical approach to inflection (following Corbett 2007; 2009; 2015); secondly it attempts to analyze, within this approach, a typologically interesting phenomenon of mixed perfective auxiliiation systems attested in a wide array of Italo-Romance dialects. First, the paper introduces the key notions of Canonical Typology (cf. Bond 2019) applied to inflectional morphology, along with a proposed working Czech terminology of basic terms such as *requirements of form* etc. Second, the paper proceeds to show that mixed systems, where two auxiliary verbs (corresponding to the derivatives of the Latin verbs HABERE/ESSE) alternate within one and the same paradigm, representing a further way in which periphrastic exponence “splits” the inflectional realization of a lexeme. These systems thus constitute yet another interesting non-canonical inflectional phenomenon worth exploring from the perspective of Canonical Typology.

KEYWORDS

canonical typology; inflection; periphrasis; compound tenses; mixed paradigms; Romance languages; Italian; Italian dialects

KLÍČOVÁ SLOVA

kanonická typologie; flexe; perifráze; složené časy; smíšené paradigma; románské jazyky; italština; italské dialekty

DOI

<https://doi.org/10.14712/23366591.2019.1.2>

1. ÚVOD

V tomto článku¹ bych rád poukázal na jeden zajímavý jev, doložený v mnoha italských dialektech, a především bych jej rád zasadil do typologických souvislostí. Hned v úvodu však musím předeslat, že typologie, s níž zde budu pracovat, nepatří k tradičním naukám skaličkovského či greenbergovského ražení, ale představuje poměrně nový teoretický nástroj spjatý se jménem Grevilla G. Corbetta (např. Corbett, 2007;

1 Tento článek vychází z dvou různých příspěvků, které jsem měl možnost přednést před dvěma zcela odlišnými publiky. V květnu 2017 jsem díky laskavému pozvání Grevilla Corbetta (a díky podpoře grantu GAČR 16-00236S) mohl navštívit výzkumné centrum *Surrey Morphology Group* (SMG) a vystoupit v rámci *Surrey Linguistics Circle* s přednáškou „Lexical

2009; 2015; Bond, 2019) a s intenzivním výzkumem, který probíhá v rámci výzkumné morfologické skupiny na univerzitě v Surrey (*Surrey Morphology Group*, <http://www.smg.surrey.ac.uk>). Mám v úmyslu představit Corbettovu koncepci kanonické typologie (*Canonical Typology*) a ukázat, jak ji lze plodně použít k analýze flexe, zejména jevu, který zde budu nazývat smíšená paradigmata. Ta představují pozoruhodný systém složených časů, v nichž se dvě pomocná slovesa (vycházející z dvojice latinských sloves *HABERE* „mít“ a *ESSE* „být“) střídají uvnitř jednoho a téhož paradigmatu, a nikoli, jak je běžné v jiných jazycích, v celém časování (a s dvěma různými třídami lexémů, které lze celkem spolehlivě vymezit na základě syntakticko-sémantických kritérií).

Článek má následující strukturu. Nejprve se zastavím u pojmu flexivní perifráze a pokusím se ukázat, že i perifrastické časování patří do systému flexe (2). Tento krok je možná sám o sobě nepotřebný, neboť o flexivní povaze perifrází, v nichž je kombinováno pomocné sloveso s participiem, nikdo nepochybuje. Přesto bych jen rád zmínil některé nedávné pokusy flexivní perifrázi přesněji definovat a zasadit ji do různých teoretických rámců. Potom přejdu k prezentaci základních pojmů kanonické typologie, jež bude vycházet zejména z poslední publikované verze (Corbett, 2015) (3). Pak se již budu věnovat smíšeným paradigmatům, avšak jen s ohledem na typologické parametry a bez ohledu na konkrétní podobu doložených alternací (4). V závěru se pak pokusím shrnout výhody kanonické typologie a nepatrně naznačit její budoucí vývoj (5).

2. FLEXIVNÍ PERIFRÁZE

V románských jazycích, jako je francouzština nebo italština, je část slovesné flexe realizována prostřednictvím složeného časování, v němž jedna skupina sloves, jako je it. *parlare* „mluvit“ (1a), vyžaduje auxiliár *avere* „mít“, zatímco druhá (1b), v níž nacházíme slovesa jako *entrare* „vstoupit“ a do níž patří bez rozdílu i všechna reflexiva, vyžadují *essere* „být“.

splits and inflectional periphrasis in Romance“. Na podzim r. 2018 jsem pak teoretickou část věnovanou prezentaci kanonické typologie rozvedl v příspěvku pro 8. setkání Skupiny pro románskou lingvistiku. V obou případech se mi dostalo podstatných připomínek, poznámek či kritik od těch, kterým zde srdečně děkuji. Jsou to zejména Greville Corbett, Oliver Bond, Matt Carroll, Tim Feist, Jan Radimský, Ondřej Pešek, Tomáš Hoskovec, Tomáš Duběda a Zora Obstová. Za přečtení textu (a nejen za to...) děkuju Petru Čermákovi. Na finální podobě textu se výraznou měrou podíleli i dva anonymní recenzenti, jejichž připomínky jsem se pokusil co nejvíce zohlednit. Článek vznikl za podpory projektu Kreativita a adaptabilita jako předpoklad úspěchu Evropy v propojeném světě reg.č.: CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_019/0000734 financovaného z Evropského fondu pro regionální rozvoj.

(1)

a.

	SG.	PL.
1. os.	ho parlato	abbiamo parlato
2. os.	hai parlato	avete parlato
3. os.	ha parlato	hanno parlato

b.

	SG.	PL.
1. os.	sono entrato/a	siamo entrati/e
2. os.	sei entrato/a	siete entrati/e
3. os.	è entrato/a	sono entrati/e

Obě pomocná slovesa jsou posléze závazná ve všech složených modotemporálních paradigmatech (plusquamperfektum, konjunktivy, minulý kondicionál); zároveň je morfologicky realizována shoda subjektu s predikátem se slovesy vyžadujícími *essere* (viz 1b.). Skupiny sloves, která se pojí s jedním či druhým auxiliárem, jsou víceméně motivované, ačkoli ne vždy je taková motivace úplně transparentní. Např. všechna reflexiva, byť jsou mezi nimi výrazné sémantické rozdíly (srov. reflexiva tantum, jako je „smát se“, versus tranzitivní reflexiva jako „mýt se“), vyžadují *essere* a vytvářejí tak celkem homogenní, morfologicky snadno identifikovatelnou skupinu sloves. Proto někteří lingvisté hovoří dokonce o tom, že by bylo teoreticky zajímavé považovat tyto skupiny za autonomní flexivní třídy, které spojuje právě identická morfologická realizace: to znamená, že podobně jako vytváří jednu versus druhou flexivní třídu (např. deklinaci) rozdílná sada koncovek, tak zde máme dvě třídy lexémů, které se liší odlišným pomocným slovesem, tj. dvěma odlišnými prostředky exponence (v tomto případě perifrastické exponence; srov. k tomu zejména Bonami, 2015, s. 97; Baerman — Brown — Corbett, 2017, s. 28–29).

Vedle této globální úvahy zde však existují i interní kritéria, na základě kterých bychom mohli tyto perifráze považovat za ryze flexivní, na rozdíl od např. fázových perifrází, jako jsou *cominciare a fare* „začít dělat“, *mettersi a fare* „pustit se do něčeho“ apod. Mezi stoupenci morfologických přístupů k flexi panuje určitá shoda nad třemi takovými kritérii (srov. např. Ackerman — Stump, 2004; Brown et al., 2012; Bonami, 2015). Jsou to „kategoriální průnik morfosyntaktických rysů“ (*feature intersection*), ne-kompozicionální význam celé perifráze a distribuovaná exponence (*distributed exponence*).

Pokud jde o to, co zde — trochu komplikovaně — nazvu „kategoriální průnik morfosyntaktických rysů“ jako překlad anglického termínu *feature intersection*, lze říci, že podobně jako nějaká syntetická forma (třeba kombinace kořene/kmene a koncovky) realizuje určitou „buňku“ v paradigmatu, jež je určena kombinací — průnikem — hodnot daných morfosyntaktických rysů (nebo obecně gramatických kategorií)² (např. 3. os.

2 Používám zde pojmu „morfosyntaktický rys“ shodně s tím, jak jej definují současní autoři, zejména Corbett, 2012, s. 49–50. Corbett totiž upozorňuje, že ne všechny gramatické kategorie, které ve flexi nacházíme, se chovají identicky. Některé spouštějí shodu (pak jsou

OPEN ACCESS

plus sg. plus prézens), tak perifráze může takto realizovat jiný „kategoriální průnik morfosyntaktických rysů“ (např. 3. os. plus sg. plus perfektum): „(...) *the cells in the inflectional paradigm of a verb lexeme require (at least as their first preference) a non-compositional construction in order to express the content of those cells. Therefore, the periphrasis has to be the result of some kind of rule of exponence*“ (Spencer — Popova, 2015, s. 211).

Druhé kritérium se týká významové stránky celé konstrukce: obvykle totiž nelze gramatický význam (např. čas) odvodit z významu jednotlivých částí perifráze, neboť čas pomocného slovesa a čas výsledné konstrukce se liší. Je zřejmé, že toto kritérium neplatí absolutně, popř. existuje jistě určitá škála od zcela nekompozicionální konstrukce až po konstrukci víceméně transparentní (srov. rozdíl mezi *pracoval jsem* a *budu pracovat* — obě konstrukce jsou zajisté flexivními perifrázemi, ale v perifrastickém futuru již sám tvar slovesa „být“ určuje význam celé konstrukce) (srov. k tomu Brown et al., 2012, s. 252–254).

Třetí kritérium se také týká jen určitých perifrází. Často se totiž stává, že jednotlivé morfosyntaktické rysy jsou v perifrázi „rozhozeny“ do jednotlivých prvků tak, že např. auxiliár realizuje pouze osobu, zatímco participium pak signalizuje i rod. To je případ i italských perifrází, kde nacházíme sloveso *essere*, jak už bylo zmíněno výše. Zatímco v případě *hai lavorato* máme vyjádřenou pouze 2. os. sg. a perfektum, v *sei arrivata* máme realizovaný i protiklad v rodě, ale ten je signalizován na participiu (srov. Brown et al., 2012, s. 263–264).

Přestože jsou tato kritéria více či méně vhodná pro zachycení všech podob toho, co bychom intuitivně označili za perifrázi, není sporu o tom, že perifráze je běžnou strategií exponence v rámci různých flexivních systémů (srov. zejména Bonami 2015). Přijmeme-li tento předpoklad, pak se samozřejmě vrací otázka právě oněch různých podob této perifrastické strategie; uvidíme totiž, že perifrastické časování, kde je daný auxiliár závazný ve všech složených časech, není zdaleka jediným doloženým systémem.

3. KANONICKÁ TYPOLOGIE

Jelikož se zdá, že pojem kanonické typologie je v českém prostředí zcela neznámý,³ bude určitě užitečné přiblížit si jeho základní premisy. Omezím se pochopitelně pouze na flexivní morfologii, ačkoli je kanonická typologie více či méně využívána k modelování i jiných rovin jazykového systému (srov. k tomu Corbett, 2015, s. 149; Bond, 2019, s. 429–430).

Východiskem kanonické typologie je přesvědčení, že lze do určité míry vymezit a definovat idealizovaný prostor ryze teoretických možností,⁴ do něhož jsou pak pro-

morfosyntaktické), některé jen zachycují morfologicky vyjádřený významový rozdíl, jako je např. přítomný versus minulý čas (pak jde o morfosémantické rysy), a jiné jsou zas pouze morfologické bez zjevného syntaktického či sémantického dopadu (např. příslušnost k flexivní třídě).

3 Na internetu (google.cz) se skutečně mnoho výskytů tohoto pojmu neobjevuje.

4 Srov. charakteristiku kanonické typologie na webu *Surrey Morphology Group*: „we (...) construct theoretical spaces of possibilities in which hypothetical types, each characterised by a dif-

mítány reálné příklady. V našem případě to znamená definovat cosi jako idealizovanou flexi, v níž můžeme na vzoru idealizovaného flexivního paradigmatu stanovit kanonickou situaci a všechny reálné flexivní systémy porovnávat s tímto idealizovaným prostorem. Jak upozorňuje Corbett (2015, s. 150), tento krok však předpokládá, že máme naprosto jasno v tom, jaké gramatické kategorie (= morfosyntaktické rysy) a které jejich hodnoty (např. pro číslo singular a plurál) jsou v daném jazyce relevantní (srov. k tomu zejména Corbett, 2012, s. 73 a násl.).

Vzhledem k tomu, že zde bude řeč zejména o italštině a jejích dialektech, můžeme pro ilustraci vyjít z redukované podoby slovesného systému, v níž máme pro začátek tři kategorie: osobu, číslo a čas. Kategorie osoby má (jako v plné verzi) tři hodnoty: 1., 2. a 3.; kategorie čísla disponuje (také jako v plné verzi) dvěma hodnotami (singular a plurál), jen kategorie času si v naší *light* verzi vystačí pouze s dvěma hodnotami, přítomným a budoucím časem. Potom bude idealizované paradigma (bráno zde ve smyslu kompletní slovesné paradigmaticky) mít 12 paradigmatických „okének“ či „buněk“⁵ (hodnoty všech rysů mezi sebou vynásobíme: $3 \times 2 \times 2$); pro větší přehlednost pak budeme pracovat s ještě redukovanější podobou, v níž se vždy omezíme jen na jedno modotemporální paradigma. Představme si tedy, že máme v italštině k dispozici slovesný systém, který například pro sloveso „prodávat“ (*vendere*) vypadá následovně (a také tak skutečně v přítomnu a ve futuru vypadá):

(2)

PRÉZENS

	SG.	PL.
1. os.	vendo	vendiamo
2. os.	vendi	vendete
3. os.	vende	vendono

FUTURUM

	SG.	PL.
1. os.	venderò	venderemo
2. os.	venderai	venderete
3. os.	venderà	venderanno

Kdybychom takové časování viděli poprvé v životě a chtěli si je osvojit, jistě bychom mohli říci, že je v zásadě snadné — v tom smyslu, že vztah formy a funkce je zde v podstatě přímočarý (*one-to-one*). Mohli bychom dobře oddělit lexikální materiál (kořen slova, který nese význam „prodávat“) od koncovek, z nichž každá opět přímočaře signalizuje rozdíly v gramatickém významu.⁶ V tradičních gramatikách ital-

ferent permutation of variable combinations, is established as a logical possibility within a typological space. Only then do we investigate how this space of possibilities is populated with real instances“ (<http://www.smg.surrey.ac.uk/approaches/canonical-typology/>).

5 V současných teoriích flexe je prostor v paradigmatu, který běžně vymezujeme jako např. 1. os. sg., nazýván *cell* (srov. např. Stump, 2001, s. 43; 2016, s. 10).

6 Jak mě upozorňuje jeden anonymní recenzent, je tento reálný příklad trochu ošidný v tom, že se zde mlčky vychází z typicky fúzijícího typu flexe, kde exponenty kumulují gramatické významy. V tomto smyslu je tedy X-a, X-b atd., kde X-a kóduje jak osobu, tak číslo, trochu zavádějící a již sám o sobě nekanonický. Ve skutečnosti by striktně teoretický model měl počítat s něčím jako X-a-i, X-a-ii, kde „a“ by bylo exponentem čísla (a „a“ by byl singular), zatímco další koncovky „i“, „ii“ by již kódovaly různé hodnoty osoby. To je zásad-

štiny sice nenalezneme dekompozici futura, podle níž bychom mohli rozdělit tvary *venderò, venderai*, atd. na *vend-erò, vend-erai* a považovat za koncovky *-erò, -erai*, ale v principu tomu nic nebrání. Pokud ještě nic nevíme o alomorfi a dalších jevech, které teprve budeme poznávat, pak je tato analýza zcela v pořádku. Máme tu tedy na jedné straně sadu zcela odlišných koncovek, z nichž každá jako by jednoznačně kódovala svůj gramatický význam (*-erò* = 1. os. sg. fut.), na straně druhé tu máme neměnný kořen slova, díky kterému vždycky víme, že jde o sloveso „prodávat“.

Jak už jsem ale naznačil, mohli bychom také s futurem pracovat trochu jinak a považovat za neměnný kořen spíše *vender-* (a možná že právě tato neměnnost je zde klíčová) a zbytek pak za koncovky, které by se i v tomto případě mezi sebou lišily (*-ò, -ai, -à, -emo, -ete, -anno*), a lišily by se rovněž vzhledem k první sadě koncovek vyhrazených pro prezens. Abychom se tedy vyhnuli problémům s alomorfi (kterou v tuto chvíli ještě neznáme), mohli bychom si idealizované paradigma pro fiktivní sloveso „X“ představit spíš takto:

(3)

PRÉZENS

	SG.	PL.
1. os.	X-a	X-d
2. os.	X-b	X-e
3. os.	X-c	X-f

FUTURUM

	SG.	PL.
1. os.	X-g	X-j
2. os.	X-h	X-k
3. os.	X-i	X-l

A tak bychom mohli pokračovat dále: jakékoli další sloveso, které si chceme osvojit, by ideálně mělo mít podobu Y-a, Y-b, ... Z-a, Z-b, ..., kde by sada koncovek zůstala pochopitelně identická, jen by se samozřejmě měnila podoba sloves (protože vedle „prodávat“ tu máme i „kupovat“, „mluvit“ atd. atd.).

Je zcela zřejmé — bez ohledu na to, jsme-li pokročilými lingvisty, anebo jen nadšenci toužícími naučit se cizí jazyk — že takové ideální paradigma v jazycích v podstatě nenacházíme, popř. jen do velmi omezené míry. Některé z jevů, které tuto dokonalou korespondenci ruší, jsou dobře známé (např. již zmíněná alomorfie), ale abychom tyto jevy mohli odhalit a shodně popisovat pro jakýkoli jazyk, je možné takové idealizované paradigma nastavit právě jako onen teoretický prostor, na základě něhož pak kalibrujeme všechny reálně doložené systémy.

Corbett (2015) tento prostor poměrně přesně definuje a používá v některých případech ne zcela běžnou terminologii. V následujícím přehledu se pokusím tato schémata transponovat do češtiny; zároveň upozorňuji, že jde skutečně jen o pracovní terminologii.

ní a zcela správná připomínka — přesto doufám, že i tento příklad, který se blíží reálným datům, může jako demonstrace základních premis kanonické typologie dobře posloužit. Mimoходом také v nejnovějším *resumé* kanonické typologie (Bond 2019) se zmiňuje jako naprosté minimum např. angl. *cat* — *cats*, kde máme jen jeden rys s dvěma hodnotami; přesto pak Bond (2019, s. 413) přechází k systémům, kde máme dva a více rysů, které vytvářejí průnik (*feature intersection*), např. italská adjektiva (rod + číslo).

Když vyjdeme z doposud diskutovaných příkladů identity kořene a různosti koncovek, omezujeme se na „formální požadavky“ (*requirements of form*). V druhém kroku však reálné flexivní systémy vykazují i odchylky, které se týkají spíše struktury daného tvaru (např. rozdílu mezi koncovkou nebo prefixem či interfixem, popř. rozdílu v tom, které rysy jsou vyjadřovány, a které naopak nejsou). Tento druhý krok spočívá tedy v analýze „strukturních požadavků“ (*requirements of structure*). V obou krocích musíme navíc porovnávat reálná data ve dvou rovinách: nejprve v rámci jednoho jediného lexému a napříč jeho kompletní paradigmatickou a poté pak v rámci celé slovní zásoby (či spíše v rámci slovního druhu, který analyzujeme), tj. napříč různými lexémy.

3.1 FORMÁLNÍ POŽADAVKY

Začneme-li formálními požadavky a zahrneme-li hned obě roviny srovnání, dostáváme následující schéma (srov. Corbett, 2015, s. 150, Table 4):

	SROVNÁNÍ NAPŘÍČ BUŇKAMI PARADIGMATU (rovina srovnání 1.)	SROVNÁNÍ NAPŘÍČ RŮZNÝMI LEXÉMY (rovina srovnání 2.)
1. LEXIKÁLNÍ MATERIÁL (= podoba kořene/kmenu)	STEJNÝ	RŮZNÝ
2. FLEXIVNÍ MATERIÁL (= podoba koncovky/afixu)	RŮZNÝ	STEJNÝ
VÝSLEDEK (= podoba konkrétního tvaru)	RŮZNÝ	RŮZNÝ

TABULKA 1. Kanonická flexe — formální požadavky (dle Corbett, 2015)

Toto schéma do velké míry zachycuje to, co jsme již viděli: v kanonické flexi máme v případě jednoho lexému stále stejnou bázi (stejný kořen) a kompletní sadu vzájemně se lišících koncovek (stejný versus různý). Výsledkem je pak vždy odlišný slovní tvar patřící do jednoho každého paradigmatického okénka (např. X-a versus X-b). Postoupíme-li pak do druhé roviny srovnání a vezmeme-li dva či více lexémů, situace bude opačná: chceme, aby se lexémy od sebe alespoň minimálně odlišovaly, a zároveň samozřejmě vyžadujeme, aby daná sada koncovek byla totožná i pro všechny další lexémy. Výsledkem je opět pokaždé jiný tvar (např. X-a versus Y-a). To-lik kanonická flexe a nyní reálné flexivní systémy (= nekanonické jevy a jejich chování), které se od ní odchylují. Nepřekvapí nás, že všechny existují a všechny mají již ustálené jméno.

Začneme první rovnou srovnání, kde mezi sebou srovnáváme jen buňky jednoho lexému, jak zachycuje následující tabulka (srov. Corbett, 2015, s. 151, Table 5):

OPEN ACCESS

	KANONICKÉ CHOVÁNÍ NAPŘÍČ BUŇKAMI	NEKANONICKÉ CHOVÁNÍ	NEKANONICKÉ JEVY
1. LEXIKÁLNÍ MATERIÁL (= podoba kořene/kmenu)	STEJNÝ	RŮZNÝ	kmenové alternace supletivismus
2. FLEXIVNÍ MATERIÁL (= podoba koncovky/afixu)	RŮZNÝ	STEJNÝ	synkretismus „neohybatelnost“ (invariabilita)

TABULKA 2. Formální požadavky — nekanonické chování napříč buňkami (dle Corbett, 2015)

Jelikož je hlavním cílem tohoto příspěvku analýza perifrází, nebudu zde uvádět příklady všech těchto nekanonických jevů. Kromě toho jistě platí, že příklady jsou dobře známé. Tak např. kmenová alomorfe je zcela běžná, supletivní paradigmatata jsou také doložena; totéž platí pro více či méně rozsáhlé systémy synkretismu (tj. případy, kde máme dvě či více identických forem pro různá paradigmatická okénka). Stejně tak rozšířená je invariabilita (např. u slov, jako jsou v italštině *crisi* „krize“ či jakékoli slovo zakončené na souhlásku, neexistuje morfologicky signalizovaný rozdíl mezi singulárem a plurálem).

Přejdeme-li k druhé rovině srovnání, v níž zahrneme všechny lexémy, nekanonické chování bude možná o něco zajímavější. Jak jsme viděli, v této rovině se požadavky otáčejí, takže zde máme ve výsledku „různý versus stejný“ (tedy např. X-a versus Y-a). Schematicky to zachycuje Tabulka 3:

	KANONICKÉ CHOVÁNÍ NAPŘÍČ LEXÉMY	NEKANONICKÉ CHOVÁNÍ	NEKANONICKÉ JEVY
1. LEXIKÁLNÍ MATERIÁL (= podoba kořene/kmenu)	RŮZNÝ	STEJNÝ	homonymie
2. FLEXIVNÍ MATERIÁL (= podoba koncovky/ afixu)	STEJNÝ	RŮZNÝ	flexivní třídy heteroklize deponence

TABULKA 3. Formální požadavky — nekanonické chování napříč různými lexémy (dle Corbett, 2015)

Ponecháme-li stranou homonymii, která se tu nicméně objevuje v novém světle jako jeden z běžných typů nekanonických jevů, zastavíme se krátce u odchylek týkajících se flexivního materiálu. Sem patří jistě známý případ deponence (postačí připomenout deponentní slovesa v latině, jako jsou např. *hortor*, *hortāris* atd., „povzbuzovat“, jež mají pasivní morfologii, ale aktivní význam), heteroklize a vůbec existence flexivních tříd. V této rovině srovnání očekáváme, že daná sada koncovek bude stejná pro jakýkoli další lexém. Deponence toto očekávání narušuje tím, že již zavedenou sadu koncovek na jedné straně používá pro signalizaci jiných morfosyntaktických rysů, na straně druhé tím likviduje očekávanou realizaci kategorie, jejíž koncovky si „vypůjčuje“. Heteroklize a flexivní třídy spolu úzce souvisejí. V kanonické situaci mají

všechny lexémy dané kategorie (např. slovesa) k dispozici stejnou sadu koncovek; jestliže však určitá (více či méně početná) skupina lexémů vyžaduje (více či méně) odlišnou sadu koncovek, vznikají tím dvě flexivní třídy (srov. k tomu v rámci kano- nické typologie Corbett, 2009; obecně pak např. Stump, 2015).

Heteroklize je situace, v níž je určitá skupina lexémů ve své flexivní realizaci „rozštěpená“: jedna část flexe používá koncovky patřící do jedné flexivní třídy, druhá část pak používá ty z druhé flexivní třídy.⁷ Obvykle se heteroklize projevuje (a je také tak interpretována) jako určité kolísání. Jelikož i v zahraniční literatuře (srov. např. Spencer, 2013, s. 162–163; Stump, 2015, s. 122) se velmi často zmiňuje pří- klad českých substantiv, jako je *pramen*, můžeme zde příklad převzít. Obvykle jsou substantiva jako *pramen*, *kmen*, *rodokmen*, *ječmen* charakterizována jako slova, která kolísají mezi vzory *stroj* a *list*. Toto kolísání má však zajímavou (a systematickou) po- dobu, neboť proti sobě staví singulár a plurál (a ačkoli není v singuláru tato hete- roklize absolutní, protože např. v genitivu jsou v závislosti na lexému možné obě koncovky, např. *pramen-e/pramen-u*, v plurálu je daleko jednoznačnější, srov. Cvrček a kol., 2010, s. 167):

SINGULÁR			
	STROJ	PRAMEN	LIST
nom.	stroj	pramen	list
gen.	stroj-e	pramen-e	list-u
dat.	stroj-i	pramen-i	list-u
ak.	stroj	pramen	list
vok.	stroj-i	pramen-i	list-e
abl.	stroj-i	pramen-i	list-u/ě
instr.	stroj-em	pramen-em	list-em
PLURÁL			
nom.	stroj-e	pramen-y	list-y
gen.	stroj-ů	pramen-ů	list-ů
dat.	stroj-ům	pramen-ům	list-ům
ak.	stroj-e	pramen-y	list-y
vok.	stroj-e	pramen-y	list-y
abl.	stroj-ích	pramen-ech	list-ech
instr.	stroj-i	pramen-y	list-y

TABULKA 4. Heteroklize substantiva *pramen* v češtině

Heteroklize je bezpochyby zajímavý fenomén, a to zejména tam, kde nejde o pouhé kolísání v realizaci jedné či vícero buněk, a zejména tam, kde je paradigma takto roz- štěpeného slova nějak zajímavě rozděleno (vedle motivovaného rozdělení na sin-

7 „(...) the phenomenon of heteroclisis, in which a lexeme inflects according to one inflectional class for one part of its paradigm but according to a distinct inflectional class for the other part.“ (Spencer, 2013, s. 162).

gulár a plurál se totiž mohou objevit i dosti nepřirozené soubory paradigmatických okének). V sekci 4. se pokusím ukázat, že některá smíšená paradigmata by mohla být považována za specifický příklad heteroklize. Proto jsme se heteroklizi věnovali o něco více než jiným nekanonickým jevům v této rovině formálních požadavků. Ne-kanonické chování se však projevuje i v tom, co lze označit za interní strukturu.

3.2 STRUKTURNÍ POŽADAVKY

Corbett (2015, s. 153) říká, že kromě formálních požadavků, které jsme právě definovali, máme i další kanonická očekávání, např. to, že slovní tvary daného lexému budou vždy konstruovány stejným způsobem a že tyto tvary budou vždy signalizovat stejné morfosyntaktické rysy. To znamená, že pokud máme např. syntetickou flexi, kde je ke kořeni připojena koncovka, bude jiný typ exponence (např. prefix v jiných částech paradigmatu nebo s jinými lexémy) nekanonický; podobně pokud např. v přítomnosti slovesný tvar vyjadřuje osobu a číslo, bude tak shodně činit i slovesný tvar v perfektu. Oba požadavky Corbett nazývá *composition* a *feature signature*. Abych tuto terminologii zachoval, budu hovořit o „složení/strukturu“ a o „signatuře rysů.“ Jak je vidět z Tabulky 5, je v této rovině identická realizace shodná pro všechny roviny srovnání.

	SROVNÁNÍ NAPŘÍČ BUŇKAMI PARADIGMATU (rovina srovnání 1.)	SROVNÁNÍ NAPŘÍČ RŮZNÝMI LEXÉMY (rovina srovnání 2.)
1. SLOŽENÍ/STRUKTURA (= prostředky exponence, např. koncovka vs. perifráze)	STEJNÝ	STEJNÝ
2. SIGNATURA RYSŮ (= morfosyntaktické požadavky)	STEJNÝ	STEJNÝ

TABULKA 5. Kanonická flexe — strukturní požadavky (dle Corbett, 2015)

Začneme-li opět první rovinou srovnání, kde konfrontujeme mezi sebou všechny buňky kompletní paradigmaticky, bude jakékoli nekanonické chování vykazovat rozrůznění (stejný versus různý); schematicky to zachycuje Tabulka 6:

	KANONICKÉ CHOVÁNÍ NAPŘÍČ BUŇKAMI	NEKANONICKÉ CHOVÁNÍ	NEKANONICKÉ JEVY
1. SLOŽENÍ/STRUKTURA (= prostředky exponence, např. koncovka vs. perifráze)	STEJNÝ	RŮZNÝ	nejednotná afixace (např. <i>fused exponence</i>) perifráze
2. SIGNATURA RYSŮ (= morfosyntaktické požadavky)	STEJNÝ	RŮZNÝ	nejednotná realizace rysů (<i>featural inconsistency</i>)

TABULKA 6. Strukturní požadavky — nekanonické chování napříč buňkami (dle Corbett, 2015)

Pokud jde o složení, tedy typ exponence, můžeme v kanonické situaci očekávat, že je-li např. singulár signalizován jednou koncovkou, bude tomu tak i v plurálu. Narušení této jednoty Corbett nazývá *affixal inconsistency* a uvádí příklad z jazyka krongo (jednoho ze súdánských jazyků patřících do nilosaharské větve, srov. Corbett, 2015, s. 154), kde je singulár u jmen signalizován jedním prefixem, zatímco v plurálu nacházíme vícečetnou afixaci (*multiple exponence*), např. *m-ùsí* „čaroděj“ versus *nú-kù-kk-ùs-óoní* „čarodějové“. Jako příklad *fused exponence* uvádí Corbett příklad ruštiny a slovesa „být“, pro které nejsou k dispozici tvary přítomného času, jen budoucího a minulého.

Sem také patří to, o čem bude pak detailní diskuse v sekci 4, proto se omezím jen na základní fakta. Jak jsme už viděli ve výše uvedeném příkladu redukované verze italského slovesa *vendere*, máme prozatím jen kanonickou podobu flexe, neboť je v této rovině složení (tj. typ exponence) stejné. Pokud však přidáme i minulý čas, který se realizuje kombinací pomocného slovesa a participia, vnášíme do slovesného systému nový nekanonický prvek, totiž perifrázi. Jde stále o první rovinu srovnání, v níž se snažíme analyzovat kompletní paradigmaticku jen jednoho lexému. Později uvidíme, že perifráze může nabývat různých podob a komplikovat tak kanonické situace ještě o něco více, než naznačuje schéma v Tabulce 6.

Signatura rysů se naproti tomu jeví jako cosi velmi vzácného. Ve skutečnosti tím Corbett (2015, s. 154–155) míní celkem běžné (avšak nikoli nezajímavé) situace, kdy např. v prezentu vyjadřuje české sloveso osobu a číslo („pracuji“), v minulém čase pak i rod („pracoval jsem“ versus „pracovala jsem“). V kanonickém světě by požadavek na to, které morfosyntaktické rysy budou ve slovese realizovány, měl být shodný.

Přeskočíme-li na druhou rovinu srovnání, v níž nám půjde o konfrontaci všech lexémů, nekanonické chování bude mít víceméně stejné parametry, jen ono nečekané rozrůznění bude zasahovat ten či onen lexém v protikladu ke zbytku slovní zásoby. Schematicky to můžeme opět zachytit v Tabulce 7:

	KANONICKÉ CHOVÁNÍ NAPŘÍČ <i>LEXÉMY</i>	NEKANONICKÉ CHOVÁNÍ	NEKANONICKÉ JEVY
1. SLOŽENÍ/STRUKTURA (= prostředky exponence, např. koncovka vs. perifráze)	STEJNÝ	RŮZNÝ	nejednotná afixace „antiperifráze“
2. SIGNATURA RYSŮ (= morfosyntaktické požadavky)	STEJNÝ	RŮZNÝ	nejednotná realizace rysů, např. defektivnost, <i>overdifferentiation</i> a <i>overabundance</i>

TABULKA 7. Strukturní požadavky — nekanonické chování napříč *lexémy* (dle Corbett, 2015)

Pro nejednotnou afixaci Corbett (2015, s. 156) uvádí příklad z jednoho dagestánského jazyka (Archi, „arčijština“), kde je část lexémů v minulém čase realizována pomocí prefixace, zatímco část lexémů je do velké míry realizována prostřednictvím infixace.

Za „antiperifrází“ (termín pochází od Haspelmatha, 2000) můžeme považovat situaci, kdy očekávaná perifrastická realizace není pro jeden či více lexémů k dispozici. Tak např. v češtině je perifrastické futurum omezené na nedokonavá slovesa („budu číst“, „budu prodávat“), ale v případě slovesa „být“ je tato perifráze negramatická **bude být*.⁸

V případě nekonzistentní signatury rysů jde o situaci, kdy např. jeden či více lexémů nerealizuje identické morfosyntaktické rysy, popř. je v určitých buňkách nerealizuje vůbec — pak jde o defektivnost (srov. např. Sims, 2015). Dobrým příkladem z románských jazyků (srov. k detailům např. Maiden, 2018, s. 215–219) je španělské sloveso *abolir* „zrušit“, které v indikativu přítomnosti postrádá tvary pro celý singulár a pro 3. os. plurálu, v konjunktivu přítomnosti pak chybí zcela, zatímco imperfektum a futurum je realizováno beze zbytku (4):

(4)

INDIKATIV PRÉZENTU

	SG.	PL.
1. os.	—	abolimos
2. os.	—	abolís
3. os.	—	—

IMPERFEKTUM

	SG.	PL.
1. os.	abolía	abolíamos
2. os.	abolías	abolíais
3. os.	abolía	abolían

KONJUNKTIV PRÉZENTU

	SG.	PL.
1. os.	—	—
2. os.	—	—
3. os.	—	—

FUTURUM

	SG.	PL.
1. os.	aboliré	aboliremos
2. os.	abolirás	aboliréis
3. os.	abolirá	abolirán

Vedle defektivnosti, která může zasahovat jen některé lexémy, uvádí Corbett ještě *overdifferentiation* a *overabundance*. Oba pojmy poměrně podrobně rozpracovala Thorntonová (2010–2011) na základě některých italských příkladů. V italštině exis-

8 Nemohu zde zacházet do podrobností. Srov. k tomu Karlík — Migdalski, 2016, s. 552: „Je nicméně otázka, proč sloveso *být* tvoří **f**. tvarem *bud*, a nikoli jako všechna ostatní nedokonavá slovesa, tj. futurálním komplexem [*bud být*], viz (b) níže: *bude číst* × **bude být smutný* / *bude smutný*, **bude být po škole* × *bude po škole*, **bude být zkoušen* × *bude zkoušen*. Možná odpověď je ta, že kořen *bud* je inherentně nedokonavý, zatímco kořen *by* je pův. dokonavý, což se odráží v derivaci deverbálních adjektiv: *budoucí* × *byvší* (jako: *hrající*_{Nedok} × *prohravší*_{Dok}). Protože *bud* potřebuje INF_{Nedok}, nemůže se kombinovat s *být*, proto inf. *být* není přítomen: *bude být smutný*, *bude být po škole*, *bude být zkoušen*. Predikce z této analýzy plynoucí je taková, že pokud *by* získá význam nedokonavý, a to iterativním sufixem *va*, je v povrchové struktuře infinitiv vyjádřen: *bude bývat smutný*, *bude bývat po škole* (jako **bude dát pozor* × *bude dávat pozor*). Problémem pro tuto analýzu je jednak to, že kořen *by* ukazuje nejen vlastnosti spojené s dokonavostí (*byvší*, **bude být*), ale možná taky vlastnosti spojené s nedokonavostí (viz možnost durativních adv. *být smutný dlouho*), jednak to, že kořen *bud* je etymologicky analyzován jako dokonavý, viz výše.“

tují v některých případech dvojí tvary plurálu, např. od *braccio* („ruka“) máme *bracci* a *braccia*. Ačkoli je mezi nimi významový rozdíl („chapadla“ versus „ruce“), lze uvažovat o dvojím plurálu (běžný plurál versus kolektivum). V tomto smyslu tato substantiva realizují ještě dodatečnou hodnotu plurálu, kterou v ostatních substantivech k dispozici nemáme.⁹ Naproti tomu *overabundance* je situace, kdy nějaký lexém poskytuje pro určité buňky více než jeden tvar, jako např. v italštině *debbo/devo, ..., debbono/devono* „musím“, ... „musejí“.

Takto tedy vypadá onen teoretický prostor možností, v němž jsou nejprve nastaveny kanonické situace, poté definováno nekanonické chování a nakonec doložené příklady takového chování. Je zřejmé, že v některých případech je nutné určité nekanonické jevy podrobit další analýze, z níž případně vzejde jemnější typologie těchto jevů. To se pokusím naznačit v následující sekci.

4. SMÍŠENÉ SYSTÉMY A JEJICH NEKANONICKÁ POVAHA

Již jsme viděli, že v převážně syntetické flexi daného slovesného systému představuje perifrastická exponence nekanonické chování v rovině strukturních požadavků, kde je ve hře složení (*composition*) či jednoduše řečeno typ exponence. Perifrastická exponence pak může nabývat různých podob. Jsme pravděpodobně navyklí na systémy, v nichž je soubor složených časů realizován pomocí jednoho jediného auxiliáru (jako např. ve španělštině), popř. na systémy, v nichž se střídají dva auxiliáry v rámci dvou skupin lexémů. Běžně lze tyto třídy oddělit na základě přirozených — syntaktických či sémantických — kritérií, jak jsme již viděli výše na příkladu (1). V mnoha italských dialektech je však doložen systém perifrastického časování, v němž se tato dvě pomocná slovesa střídají v rámci jednoho a téhož modotemporálního paradigmatu, jak vidíme na příkladech (5 a., b.) (srov. Manzini — Savoia, 2005, II, s. 688–689):¹⁰

(5)

a.

	SG.	PL.
1. os.	so və'niutə	a'vemmə və'niutə
2. os.	ʃi və'niutə	a've:tə və'niutə
3. os.	ε vvə'niutə	annə və'niutə

9 Srov. však Acquaviva (2008) pro odlišnou perspektivu, v níž jsou tyto plurály považovány za autonomní lexikální jednotky, nikoli za součást flexe, v níž by bylo nutné postulovat nějakou extra hodnotu pro kategorii čísla.

10 Tato smíšená paradigmata jsou samozřejmě velmi dobře popsána a existuje k nim celá řada zásadních — byť různě teoreticky orientovaných — studií, srov. např. Bentley — Eythórsson, 2001; Cennamo, 2001; 2010; Ledgeway, 2010, s. 317–326; Loporcaro, 2001; 2007; 2014; Torcolacci, 2015. U nás pak Hončová, 2011; Štichauer, 2016; 2018; 2019.

b.

	SG.	PL.
1. os.	sɔ dduɾ'moitə	a'vemmə dduɾ'moitə
2. os.	ʃi dduɾ'moitə	a've:tə dduɾ'moitə
3. os.	a dduɾ'moitə	annə dduɾ'moitə

V těchto paradigmatech jsou šedým stínováním vyznačena okénka, v nichž je vyžadován auxiliár ESSE. Jak vidíme v 5a. (sloveso „přijít“), je alternace poměrně jednoduchá: staví proti sobě přirozeně singulár a plurál; v 5b. (sloveso „spát“) však máme jinou distribuci, v níž je slovesu ESSE vyhrazena pouze 1. a 2. os. sg. Vedle těchto distribucí, jak ještě uvidíme, existuje celá řada dalších možností.

Abychom mohli dobře určit povahu těchto systémů ve výše načrtnuté kanonické typologii, je ještě dobré zavést dodatečný pojem, s nímž Corbett (2013; 2015) při popisu flexe pracuje, totiž *lexical splits*. Jelikož jde o technický pojem, dovolil bych si zavést možná nehezky kalk „lexikální splity“. Corbett totiž říká, že se můžeme také podívat, jakým způsobem je flexivní realizace lexému (v jedné rovině) a lexémů (v druhé rovině) „rozštěpena“ právě prostřednictvím různých nekanonických jevů. To znamená, že máme-li např. nepravidelné sloveso, v němž se střídají dva alomorfní kmeny (pro příklad uveďme třeba již zmíněný rozdíl mezi *vend-* a *vender-*), tato alomorfní flexi lexému nějak „rozděluje“. Podobně máme-li prézens syntetický a perfektum perifrastické, je tu zas jiný *lexikální split*. Obvykle jsou takové splity nějak přirozené, tj. dvě či více částí takto vyděleného systému jsou motivované (na základě kategorie času v případě prézentu versus perfekta, popř. na základě tranzitivity v případě pomocných sloves ve standardní italštině či francouzštině), ale nemusí tomu tak být.

Obě otázky jsou klíčové i v případě smíšených paradigmát. Na jedné straně se střídají dva auxiliáry uvnitř jednoho časování (a jde tak trochu o perifrázi „na druhou“...), na straně druhé může toto střídání rozštěpit paradigma jinak než ryze motivované. Oba tyto aspekty se teď pokusím popsat.

4.1 „INTRAPERIFRÁZE“

Corbett (2013) nabízí typologii lexikálních splitů, které jsou vyvolány právě perifrází. Specifický případ, kdy je split uvnitř jednoho a téhož paradigmátu, nazývá *splits within periphrasis* (Corbett, 2013, s. 180–186, srov. též Štichauer, 2018) — mohli bychom snad hovořit o „intraperifrází“.

Existence těchto intraperifrastických strategií na jedné straně ukazuje, že nekanonické chování v rovině „slození“ (typu exponence) může být nadále velmi specifické, na straně druhé si můžeme položit otázku, zda splity takto intraperifrasticky vyvolané mají nějakou interní logiku, tj. zda jsou vždy motivované. Zde pak platí, že podobně jako v případě jiných nekanonických jevů existuje celá řada distribucí, jež se pohybují na škále od morfosyntakticky motivovaných až po ryze „morfomické“ (tj. inherentní pouze danému morfologickému systému a zcela nemotivované na základě fonologických, morfosyntaktických či sémantických kritérií).

Existují určité dominantní vzorce střídání, které pak v rámci systému složených časů vystupují různými způsoby (srov. k tomu Loporcaro, 2007; 2014; Štichauer, 2018; 2019). Zastavíme se pouze u tří, z nichž ten poslední se pak pokusím popsat v trochu jiné perspektivě (tj. jako projev odlišného nekanonického chování — již definované heteroklize).

Patrně nejrozšířenější vzorec je ten, kde je sloveso *ESSE* závazné v 1. a 2. os. obou čísel, zatímco sloveso *HABERE* figuruje pak v 3. osobách, jak je vidět na příkladu (6), který zachycuje sloveso *durmir* „spát“ v nářečí vesničky Ortezzano (kraj Marche, střední Itálie, srov. Manzini — Savoia, 2005, II, s. 682):

(6)

	SG.	PL.
1. os.	so dur'mito	semo dur'mito
2. os.	si dur'mito	sete dur'mito
3. os.	a dur'mito	a dur'mito

Tato distribuce je velmi často vysvětlována jako výraz pragmaticky založeného rozdílu mezi účastníky komunikačního aktu (mluvčí-adresát) a ne-účastníky (třetí osoby) (srov. např. Siewierska, 2004, s. 5–8).¹¹ Je možné, že podobnou logiku má také — synchronně vzato — minulý čas v češtině, kde 1. a 2. os. explicitně používá pomocné sloveso „být“, zatímco 3. osoby ho zcela vylučují (srov. 7):¹²

(7)

	SG.	PL.
1. os.	četl/a jsem	četl-i/y jsme
2. os.	četl/a jsi	četl-i/y jste
3. os.	četl/a (*je)	četl-i/y (*jsou)

Dalším velice rozšířeným vzorcem jsou distribuce, kde je jedno či druhé pomocné sloveso omezeno pouze na jedinou buňku v paradigmatu, jak vidíme v příkladu (8), jež zachycuje sloveso *fare* („dělat“) v dialektu vesničky Conversano (kraj Apulie, jižní Itálie, Torcolacci, 2015, s. 52):

(8)

	SG.	PL.
1. os.	so f'fatt	am 'fatt
2. os.	a 'fatt	avet 'fatt
3. os.	a f'fatt	an 'fatt

11 Tato tradice pravděpodobně sahá až k Benvenistově článku *Structure des relations de personne dans le verbe* (Bulletin de la Société de Linguistique, XLIII, 1946, fasc. 1, n. 126 = zde Benveniste, 1966, s. 225–236), který explicitně hovoří o tom, že třetí osoba je striktně vzato „ne-osoba“.

12 Takto tento split interpretuje i sám Corbett (2013, s. 173).

Zde je postulát nějaké motivace složitější, ačkoli by se mohlo zdát, že odlišná signalizace 1. os. sg. (= mluvčího) dává podobný smysl jako výše uvedený pragmaticky založený vzorec. Existují však další vzorce stejného typu, kde je se slovesem ESSE spojena jiná buňka v paradigmatu (např. 3. os. sg., 3. os. pl., 2. os. sg.).

Poslední příklad je zajímavý nejen v tom, že zde opravdu žádná externí motivace není, ale také v tom, že je tu smíšené paradigma omezeno jen na jednu skupinu sloves:

(9)

	SG.	PL.
1. os.	m aju la'vatu	n amu la'vati
2. os.	t i si lla'vatu	v ati la'vati
3. os.	s e lla'vatu	si su lla'vati

Příklad (9) zachycuje zvrtné sloveso *lavarsi* „mýt se“ (kraj Kalábrie, jižní Itálie, srov. Manzini — Savoia, 2005, II, s. 652), v němž se auxiliár ESSE objevuje pouze ve 2. a 3. os. sg. a pak ve 3. os. pl. Přestože je v mnoha varietách tato situace často fonologicky motivována (např. slovesné tvary začínající na samohlásku vyžadují HABERE, ostatní pak ESSE, a je zároveň lhostejné, v kterých buňkách tato situace nastává, protože je fonologicky prediktabilní), zde patrně žádné fonologické restriktce nejsou (existují totiž i „zrcadlové“ distribuce, kde zůstává stejný abstraktní vzorec, jen auxiliáry jsou tu prohozeny).

Vedle této pozoruhodné distribuce je tu však ještě zajímavé to, že se týká pouze reflexiv, zatímco ostatní skupiny sloves často následují to, co bychom mohli označit jako standardní split, tj. tranzitivní versus inakuzativní slovesa (HABERE versus ESSE). Taková situace nápadně připomíná heteroklizi.

4.2 HETEROKLIZE

Jak jsme uvedli výše, heteroklize je situace, kdy se jeden či více lexémů ve své flexivní realizaci dělí o dvě flexivní třídy, tj. jedna část paradigmatu volí např. koncovky typické pro jeden vzor, druhá část paradigmatu se pak vztahuje k druhému vzoru (srov. nejnověji např. Stump, 2016, s. 184–196; srov. též Maiden, 2018, který považuje za heteroklitické i určité kmenové alternace).

S ohledem na příklad (9) jistě můžeme říci, že existují dvě hlavní flexivní třídy v rovině perifrastického časování, jako tomu je ve francouzštině nebo italštině, kdy jedna dobře vymezená skupina (tranzitiva) volí jeden auxiliár (tj. obecně vzato jednu sadu prostředků exponence), druhá skupina (inakuzativa) vyžaduje druhý auxiliár. Reflexiva se pak takříkajíc „nemohou rozhodnout“, kterou cestou perifrastické exponence půjdou — obvykle je však řešení diachronně víceméně konzistentní (srov. k tomu zejména Loporcaro, 2014, který ukazuje, jak se část reflexiv ve staré italštině posouvá od slovesa HABERE ke slovesu ESSE, ale vždy v celém paradigmatu). Zde máme však paradigma rozštěpeno mezi jedno a druhé pomocné sloveso. Nejen to. Tento split není nijak přirozeně motivován (jako tomu je v případě výše uvedeného příkladu z češtiny, kde je singulár versus plurál).

Schematicky tuto heteroklizi zachycuje Tabulka (8):

	TRANZITIVA		REFLEXIVA		INAKUZATIVA
1. os. sg.	aju la'vatu	↔	maju la'vatu		su vvi'nutu
2. os. sg.	a la'vatu		ti si lla'vatu	↔	si vvi'nutu
3. os. sg.	a lla'vatu		s ε lla'vatu	↔	ε vvi'nutu
1. os. pl.	amu la'vatu	↔	namu la'vati		simu vi'nuti
2. os. pl.	ati la'vatu	↔	v ati la'vati		siti vi'nuti
3. os. pl.	anu la'vatu		si su lla'vati	↔	su vvi'nuti

TABULKA 8. Heteroklize v selekci pomocného slovesa v reflexivech v dialektu lokality Altomonte (Karlábrie, jih Itálie) (rekonstrukce kompletních paradigmat podle Manzini — Savoia, 2005, II, s. 652–653)

Tato situace — byt' není tak rozšířená — je bezpochyby zajímavá nejen v tom, že dobře ukazuje flexivní povahu těchto perifrází (v tom, že i v tomto případě není nerozumné hovořit o flexivních třídách), ale také možná naznačuje určitou gramatikalizaci selekce pomocného slovesa. Jestliže je totiž selekce běžně motivována v rovině syntakticko-sémantické a týká se celých paradigmat skupin lexémů, pak je v tomto případě tato motivace výrazně narušována. Možná ne tolik v tom, jaké třídy lexémů jsou proti sobě stavěny (stále lze dobře vymežit tranzitiva — reflexiva — inakuzativa), ale rozhodně v tom, jak jsou pak oba auxiliáry distribuovány v rámci jednoho a téhož paradigmatu, a to už je, jak výstižně říká Loporcaro (2007, s. 186), záležitostí morfologie, nikoli syntaxe: „Of course, once we have described in these terms the syntax of auxiliiation (...), we still have to specify where precisely (in which verb persons) the morphemes 'have' and 'be' occur. This is, however, a matter of morphology, not syntax.“

5. ZÁVĚRY

V tomto článku jsem se pokusil prezentovat kanonickou typologii a její přístup k flexi. Tento přístup definuje ryze teoretický, idealizovaný model jakožto analytický nástroj, v němž je východiskem prostý požadavek na přímočaré vyjádření kombinace lexikálního a gramatického významu (nebot v této kombinaci spočívá flexe). Ačkoli by se mohlo zdát, že se zde nějak implicitně vkrádá představa jakési ideální aditivně pojaté aglutinace, není tomu tak. Idealizovaný model flexe, v němž máme takový *one-to-one mapping*, je ve skutečnosti nejen vzácný, ale pravděpodobně i kognitivně nereálný. Důkladem toho jsou zde shrnuté „deviace“ od kanonického chování. Je zřejmé, že cílem kanonického přístupu je pouze stanovit teoretický prostor, v němž mohou být dobře porovnány všechny takové formy nekanonického chování. Druhá věc je pak vysvětlit, proč existují. To bychom se však už vydali za hranice tohoto přístupu — do světa různých teoretických přístupů k flexi, kterých se za poslední desetiletí objevilo hned několik.¹³

¹³ Srov. sice starší, ale stále velmi precizní vymezení různých přístupů u Stumpa, 2001, kap. 1; nověji pak Stump, 2016, kap. 1. Skvělý historický přehled s důrazem na současné paradigmatické modely morfologie přináší Blevins, 2016.

LITERATURA

- ACKERMAN, F. — STUMP, G. T. (2004): Paradigms and periphrastic expression. In: L. SADLER — A. SPENCER (eds.), *Projecting Morphology*. Stanford: CSLI, s. 111-157.
- ACQUAVIVA, P. (2008): *Lexical Plurals. A Morphosemantic Approach*. Oxford: Oxford University Press.
- BAERMAN, M. — BROWN, D. — CORBETT, G. G. (2017): *Morphological Complexity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BENTLEY, D. — EYTHÓRSSON, T. (2001): Alternation according to person in Italo-Romance. In: L. J. BRINTON (ed.), *Historical Linguistics 1999. Selected papers from the 14th International Conference on Historical Linguistics, Vancouver, 9-13 August 1999*. Amsterdam: John Benjamins, s. 63-74.
- BENVENISTE, É. (1966): *Problèmes de linguistique générale, 1*. Paris: Gallimard.
- BLEVINS, J. P. (2016): *Word and Paradigm Morphology*. Oxford: Oxford University Press.
- BONAMI, O. (2015): Periphrasis as collocation. *Morphology*, 25, 1, s. 63-110.
- BOND, O. (2019): Canonical Typology. In: J. AUDRING — F. MASINI (eds.), *The Oxford Handbook of Morphological Theory*. Oxford: Oxford University Press, s. 409-431.
- BROWN, D. — CHUMAKINA, M. — CORBETT, G. G. — POPOVA, G. — SPENCER, A. (2012): Defining 'periphrasis': key notions. *Morphology*, 22, 2, s. 233-275.
- CENNAMO, M. (2001): L'Inaccusatività in alcune varietà campane: teorie e dati a confronto. In: R. SORNICOLA — E. STENTA KROSBAKKEN — C. STROMBOLI (eds.), *Dati empirici e teorie linguistiche: Atti del XXXIII Congresso della Società di Linguistica Italiana, Napoli, 28-30 ottobre 1999*. Roma: Bulzoni, s. 427-453.
- CENNAMO, M. (2010): Perfective auxiliaries in the pluperfect in some southern Italian dialects. In: R. D'ALESSANDRO — A. LEDGEWAY — I. ROBERTS (eds.), *Syntactic Variation: The Dialects of Italy*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 210-224.
- CORBETT, G. G. (2007): Canonical typology, suppletion, and possible words. *Language*, 83, 1, s. 8-42.
- CORBETT, G. G. (2009): Canonical inflectional classes. In: F. MONTERMINI — G. BOYÉ — J. TSENG (eds.), *Selected Proceedings of the 6th Décembrettes: Morphology in Bordeaux*. Somerville (MA): Cascadilla Proceedings Project, s. 1-11.
- CORBETT, G. G. (2012): *Features*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CORBETT, G. G. (2013): Periphrasis and possible lexemes. In: M. CHUMAKINA — G. G. CORBETT (eds.), *Periphrasis. The Role of Syntax and Morphology in Paradigms*. Proceedings of the British Academy, 180. Oxford: Oxford University Press, s. 169-189.
- CORBETT, G. G. (2015): Morphosyntactic Complexity: A Typology of Lexical Splits. *Language*, 91, 1, s. 145-193.
- CVRČEK, V. a kolektiv autorů (2010): *Mluvnice současné češtiny*. Praha: Karolinum.
- HASPELMATH, M. (2000): Periphrasis. In: G. BOOIJ — CH. LEHMANN — J. MUGDAN (eds.), *Morphologie/Morphology. Ein internationales Handbuch zur Flexion und Wortbildung/An international handbook on inflection and word-formation*, vol. 1. Berlin: Mouton de Gruyter, s. 654-664.
- HONČOVÁ, M. (2011): *La scelta del verbo ausiliare nei dialetti di Corropoli e Nereto*. Nепublikovaná Ph.D. dizertace. Univerzita Karlova: Filozofická fakulta.
- KARLÍK, P. — MIGDALSKI, K. (2016): Futurum (budoucí čas). In: P. KARLÍK — M. NEKULA — J. PLESKALOVÁ (eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny*, Praha: NLN 2016, s. 551-557.
- LEDGEWAY, A. (2012): *From Latin to Romance*. Oxford: Oxford University Press.
- LEGENDRE, G. (2010): A Formal Typology of Person-based Auxiliary Selection in Italo-Romance. In: R. D'ALESSANDRO — A. LEDGEWAY — I. ROBERTS (eds.), *Syntactic Variation: The Dialects of Italy*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 186-200.

- LOPORCARO, M. (2001): La selezione dell'ausiliare nei dialetti italiani: dati e teorie. In: R. SORNICOLA — E. STENTA KROSBAKKEN — C. STROMBOLI (eds.), *Dati empirici e teorie linguistiche: Atti del XXXIII Congresso della Società di Linguistica Italiana, Napoli, 28–30 ottobre 1999*. Roma: Bulzoni, s. 455–476.
- LOPORCARO, M. (2007): On triple auxiliation in Romance. *Linguistics*, 45, 1, s. 173–222.
- LOPORCARO, M. (2014): Perfective auxiliation in Italo-Romance. In: P. BENINCÀ — A. LEDGEWAY — N. VINCENT (eds.), *Diachrony and Dialects. Grammatical Change in the Dialects of Italy*. Oxford: Oxford University Press, s. 48–70.
- MAIDEN, M. (2018): *The Romance Verb. Morphomic Structure and Diachrony*. Oxford: Oxford University Press.
- MANZINI, M. R. — SAVOIA, L. M. (2005): *I dialetti italiani e romanci. Morfosintassi generativa. Vol. I-III*. Alessandria: Edizioni dell'Orso.
- SIMS, A. (2015): *Inflectional Defectiveness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SPENCER, A. — POPOVA, G. (2015): Periphrasis and Inflection. In: M. BAERMAN (ed.), *The Oxford Handbook of Inflection*. Oxford: Oxford University Press, s. 197–230.
- SPENCER, A. (2013): *Lexical Relatedness. A Paradigm-based Model*. Oxford: Oxford University Press.
- STUMP, G. (2001): *Inflectional Morphology. A Theory of Paradigm Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- STUMP, G. (2015): Inflection classes. In: M. BAERMAN (ed.), *The Oxford Handbook of Inflection*. Oxford: Oxford University Press, s. 113–139.
- STUMP, G. (2016): *Inflectional Paradigms. Content and Form at the Syntax-Morphology Interface*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ŠTICHAUER, P. (2016): Paradigmi misti in alcuni dialetti italoromanzi: un approccio morfologico. *AUC Philologica, Romanistica Pragensia XXI*, s. 9–20.
- ŠTICHAUER, P. (2018): Lexical splits within periphrasis: mixed perfective auxiliation systems in Italo-Romance. *Morphology*, 28, 1, s. 1–23.
- ŠTICHAUER, P. (2019): Mixed paradigms in Italo-Romance: a case of morphologization of auxiliary selection? In: S. CRUSCHINA — A. LEDGEWAY — E.-M. REMBERGER (eds.), *Italian Dialectology at the Interfaces*. Amsterdam: John Benjamins, s. 79–100.
- THORNTON, A. M. (2010–2011): La non canonicità del tipo it. *braccio//braccia//bracci*: Sovrabbondanza, difettività o iperdifferenziazione? *Studi di grammatica italiana*, 29–30, s. 419–477.
- TORCOLACCI, G. (2015): *Marking the Default. Auxiliary selection in Southern Italian dialects*. Ph.D. dizertace, Univerzita Leiden. Utrecht: LOT.

